

Rafał KANIA*

Nauczanie historii prawa polskiego na Uniwersytecie Warszawskim w trzeciej dekadzie XIX wieku z perspektywy notatek studenckich

1. Wprowadzenie

W ostatnich latach, szczególnie po reformie szkolnictwa wyższego z 2011 r., obserwujemy tendencję do odchodzenia od tradycyjnego modelu kształcenia akademickiego w stronę zwiększania nacisku na praktyczne aspekty programów nauczania¹. Ten godzący w nauki humanistyczne „techniczny” sposób pojmowania kształcenia akademickiego spotkał się z uzasadnionymi protestami przedstawicieli nauk historycznoprawnych. Podniesiono przy tym szereg ważkich argumentów. Podkreślano, że kształcenia na tym poziomie nie należy sprowadzać do prozaicznego nauczania zawodu. Powinien to być bowiem kompleksowy proces kształtowania intelektualnego i osobowościowego studenta, którego integralnym elementem są treści nie zawsze znajdujące bezpośrednie zastosowanie w praktyce, lecz mające przemożny wpływ na ekskluzywną specyfikę kompetencji prawniczych².

* Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, e-mail: rafalkania@op.pl.

¹ Prawną podstawę reformy stanowiła Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 84, poz. 455). Wytyczne dla nowych programów kształcenia znalazły się w szczególności w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, w tym opisów efektów kształcenia dla obszarów kształcenia (Dz.U. Nr 253, poz. 1520).

² M. Zmierczak, *Nauki historycznoprawne wśród dyscyplin prawniczych i w programach studiów*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1995, t. XLVII, z. 1–2, s. 79–91; S. Grodzicki, H. Olszewski, *Środowisko historycznoprawne w Polsce (1991–2000)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. LIII, z. 1, s. 9–31; A. Rosner, *Jak uczyć historii prawa czyli o trudnej sztuce dialogu ze studentem*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2002, t. LIV, z. 1, s. 409–428; H. Olszewski, *Podjęcie historyczne w prawnoznawstwie*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Wrocław 1973, s. 11–27. Por. też argumentację środowiska historyków doktryn politycznych i prawnych dotyczącą roli przedmiotowej dyscypliny w programie nauczania na kierunku prawo: *Myślenie o polityce i prawie. Przedmiot, metoda, praktyka*, red. I. Barwicka-Tylek, A. Czarnecka, M. Jaskólski, J. Malczewski, Warszawa 2015.

Jak się okazuje, kwestia zachowania w programach studiów prawniczych należnego miejsca nauk historycznoprawnych nie stanowi źródła niepokoju wyłącznie współczesnych przedstawicieli tych dyscyplin. W przeszłości podobne koncepcje „uprządkowania” nauczania akademickiego również miały miejsce. Przykładem może być sytuacja panująca w pierwszych dekadach XIX w. Wraz z utworzeniem namiastki państwowości polskiej w 1807 r., Księstwa Warszawskiego, za którego kontynuację w wielu aspektach uznawane jest Królestwo Polskie, władze stanęły przed szeregiem problemów związanych z tworzeniem od podstaw nowego państwa. Głównie z konieczności rozwiązywania bieżących problemów organizacyjnych tworząc wyższe uczelnie, pierwotnie Szkołę Prawa i Administracji³, a następnie Uniwersytet Warszawski, rządzący eksponowali praktyczne aspekty kształcenia. Skutkiem tego od początku procesu formowania programu studiów przyszłych prawników i administratywistów pojawiały się głosy kwestionujące zasadność nauczania przedmiotów historycznoprawnych. Ostatecznie utrzymanie ich znaczącej pozycji stało się możliwe przede wszystkim dzięki osobistym staraniom oraz niekwestionowanemu autorytetowi ówczesnego dziekana Jana Wincentego Bandtkie. Badacz ten, jako historyk prawa i specjalista z zakresu prawa rzymskiego oraz jednocześnie praktykujący prawnik, doskonale rozumiał znaczenie przedmiotów historycznoprawnych dla formowania umysłowości przyszłych prawników.

Przedmiotem dalszych rozważań będzie próba prezentacji najważniejszych elementów koncepcji kształcenia w zakresie historii prawa polskiego na Wydziale Prawa i Administracji Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego w trzeciej dekadzie XIX w. Wspomniana próba zostanie podjęta w oparciu o znajdujący się w zbiorach specjalnych Biblioteki im. Zielińskich działającej przy Towarzystwie Naukowym Płockim rękopis notatek studenckich. Analiza odnalezionego materiału źródłowego pozwoli ustalić, w jaki sposób wykładane treści były postrzegane z perspektywy studentów, a także porównać ich zawartość z wydaną już po śmierci Bandtkiego w 1850 r. *Historią prawa polskiego*. Ponadto treść *Wstępu* daje możliwość rekonstrukcji atmosfery ideowej panującej w warszawskim środowisku akademickim oraz identyfikacji przynajmniej części założeń ideologiczno-aksjologicznych decydujących o profilu kształcenia elit intelektualnych Królestwa Polskiego przed powstaniem listopadowym. Treść wykładu przeznaczonego dla studentów prawa i administracji może stanowić również cenne źródło dla poznania koncepcji polityczno-prawnych formułowanych ówczesnie w społeczeństwie polskim.

2. Wydział Prawa i Administracji Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego

Wydział Prawa i Administracji Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, istniejący od powstania uczelni, został utworzony na bazie otwartej w 1808 r.

³ O ówczesnej zmianie pojmowania edukacji prawniczej: A. Rosner, *Tradycja i nowoczesność w nauczaniu prawa. Doświadczenie Rzeczypospolitej szlacheckiej i Szkoła Prawa w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa. Tradycja i przyszłość*, red. H. Izdebski, Warszawa 2009, s. 46–61.

Szkoły Prawa i Administracji. Dyplom erekcyjny nadany przez Aleksandra I 19 listopada 1816 r. stanowił podstawę prawną rozpoczęcia nauczania w listopadzie 1817 r., chociaż uroczysta inauguracja odbyła się dopiero w maju 1818 r.⁴ Od początku aż do zamknięcia, spowodowanego sankcjami carskimi w związku z wybuchem powstania listopadowego, jego działalnością kierował dziekan Jan Wincenty Bandtkie⁵. Piastowane stanowisko spowodowało, iż badacz ten uzyskał decydujący wpływ w kwestiach programowych. Między innymi dzięki jego staraniom istotną rolę w procesie dydaktycznym odgrywały przedmioty historyczno-prawne. W programie nauczania znalazły się: „Historia prawa i instytucje rzymskie”, „Pandekta”, „Historia praw polskich i prawo polskie prywatne”⁶. Na prezentowaną wizję edukacji prawniczej miało niewątpliwie wpływ wykształcenie Bandtkiego na niemieckich uniwersytetach przepełnionych atmosferą głębokiego szacunku wobec tradycji prawa rzymskiego. Profesor podkreślał, iż historia prawa pełni rolę głównego źródła kultury prawnej i prawniczej, ponieważ bez niej prawnicy stają się jedynie rzemieślnikami dysponującymi umiejętnościami technicznymi. Jak twierdził, „[...] historia prawa jest bez wątpienia nauką prawa samą najistotniejszą zasadą. Bez niej można poznać prawo słownie, można przez wprawę nabyć niejakej praktyki – lecz nie znający historii prawa nie będzie miał tej pewności gruntownej w swych wiadomościach prawnych, która do doskonałego objęcia i zupełnego zgłębienia nauki tak ważnej, konieczną jest potrzebą”⁷. Na marginesie można zauważyć, iż być może ta sama przyczyna legła u podstaw sporu z Tadeuszem Czackim, który w przeciwieństwie do Bandtkiego, dowodzącego istnienia związków dawnego prawa polskiego z prawem rzymskim, wskazywał na jego związki z germańską i skandynawską tradycją prawną, a także eksponował oryginalność prawa ludów słowiańskich.

3. Rękopis notatek z „historii prawa polskiego”

Chociaż „historia prawa polskiego” była od początku istnienia warszawskiego ośrodka akademickiego jednym z podstawowych przedmiotów kształcenia prawniczego, to jednak treść oraz systematyka, a także miejsce przedmiotu w programie nauczania w interesującym nas okresie stanowiły efekt reformy, jakiej z inicjatywy Bandtkiego poddano Wydział Prawa i Administracji w końcu 1825 r. Dziekan dążył do tego, aby wszystkie przedmioty były wy-

⁴ M. Wawrykowska, *Uniwersytet Warszawski w latach 1816–1831*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, s. 60 i n.; K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 72.

⁵ Szerzej na temat życia i działalności J.W. Bandtkiego zob.: „Polski Słownik Biograficzny” 1935, t. 1, s. 259–269; K. Wójcicki, *Życiorysy znakomitych ludzi w różnych zawodach wstawionych*, t. 1, Warszawa 1850, s. 513–524; W.A. Maciejowski, *Nekrolog Jana Wincentego Stężyńskiego-Bandtkie*, „Biblioteka Warszawska” 1846, t. 1, s. 622; J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831*, t. 1–3, Warszawa 1907–1911, *passim*; *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. M. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 23–25.

⁶ J. Bieliński, *op. cit.*, t. 2, s. 280.

⁷ Cyt. za: K. Pol, *op. cit.*, s. 68.

kładane w cyklu rocznym, podczas gdy dotychczas niektóre wykładane były w systemie dwuletnim. Historia prawa polskiego przed reformą należała do tej grupy. Zgodnie z koncepcją inicjatora zmian pensum tego przedmiotu łącznie z prawem polskim prywatnym miało wynosić 6 godzin tygodniowo. Propozycja modyfikacji została zaakceptowana przez ówczesnego prezesa Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisława Grabowskiego, wobec czego zmiany weszły w życie⁸.

W konsekwencji modyfikacji programu nauczania obowiązującego od 1826 r., a więc obejmującego okres sporządzenia rękopisu, na kierunkach prawo oraz administracja przedmiot był wykładany na drugim roku. W obu przypadkach cykl kształcenia wynosił ówczesnie 3 lata. Natomiast dla studiujących te kierunki równocześnie w czteroletnim cyklu kształcenia historia rodzimego prawa znalazła się na trzecim roku⁹. Uzupełnieniem przedmiotowego wykładu był kurs polskiego prawa prywatnego¹⁰. Jego wersja drukowana ukazała się po śmierci Bandtkiego w 1851 r.¹¹

Notatki z „historii prawa polskiego” były sporządzone między październikiem 1826 r. a 14 marca 1827 r.¹² Zostały zamieszczone w jednym, dobrze zachowanym brulionie o wielkości zbliżonej do współczesnego formatu B5. Uwaga autora zamieszczona na końcu tekstu wskazuje, iż są kompletne. Łącznie tekst obejmuje 371 dwustronnie ręcznie zapisanych kart, co daje prawie 740 niepaginowanych stron (trzy karty zapisane są jednostronnie). Z dwoma wyjątkami dotyczącymi niewielkich fragmentów zapiski zostały sporządzone przez jednego studenta. Pismo jest staranne i dosyć wyraźne. Odczytanie tekstu w zdecydowanej większości nie sprawia trudności, chociaż niektóre drobne fragmenty są nieczytelne.

Notatki są anonimowe. Pewną wskazówkę w kwestii ustalenia ich autorstwa może stanowić luźna kartka znajdująca się w zeszycie, zapisana tym samym albo bardzo podobnym pismem co reszta notatek. Widnieje na niej zapis: „Maj, Warszawa” oraz nieczytelny podpis. Z pierwszych kilku liter można wywnioskować, iż jest to nazwisko Sulkowski. Pośród studentów Wydziału Prawa i Administracji w tym okresie znajdowały się dwie osoby mające to nazwisko: Jan pochodzący z Ruszkowa w Wielkim Księstwie Poznańskim, studiujący od 1823 r., oraz Marcei pochodzący z Kozierogu Leśnego w obwodzie lipnowskim, który rozpoczął edukację w 1824 r.¹³ Biorąc pod uwagę miejsce urodzenia studentów oraz systematykę programu kształcenia, bardziej prawdopodobne jest autorstwo drugiego z wymienionych studentów. Hipoteza ta nie jest

⁸ J. Bieliński, *op. cit.*, t. 2, s. 278–289.

⁹ *Ibidem*, s. 293.

¹⁰ *Ibidem*, s. 356 i n.

¹¹ J.W. Bandtkie, *Prawo prywatne polskie*, Warszawa 1851.

¹² W roku akademickim 1826/1827 na Wydziale Prawa i Administracji UW studiowało łącznie 331 studentów, w tym 154 na kierunku prawo, 84 na kierunku administracja oraz 93 osoby łącznie obydwu kierunki. J. Bieliński, *op. cit.*, t. 3, s. 831.

¹³ R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, Wrocław 1977, s. 210.

jednak wolna od słabości. Biorąc bowiem pod uwagę fakt, że był absolwentem prawa, którego program kształcenia trwał trzy lata i jednocześnie uwzględniając, że „historia prawa polskiego” była wykładana na roku drugim, jak również fakt ukończenia studiów przez Marcellego w 1827 r., nie można wykluczyć przypadkowej zbieżności przytoczonych okoliczności. Co więcej, z samego faktu znajdowania się wspomnianej luźnej kartki w zeszycie nie musi wynikać, iż ich autorem była ta sama osoba. Nie można wszak wykluczyć podobnego charakteru pisma różnych studentów. Jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy autor notatek zawartych w zeszycie oraz zapisków na wspomnianej kartce to ta sama osoba, wymagałoby szczegółowej analizy grafologicznej.

Z notatek wynika, iż wykład obejmował 5 części – wstęp stanowiący wprowadzenie do problematyki oraz cztery rozdziały obejmujące uporządkowane chronologicznie okresy dziejów ziem polskich. W rozdz. pierwszym prof. Bandtkie przedstawiał dzieje od czasów najdawniejszych do przyjęcia chrześcijaństwa przez Mieszka I. W pierwszej kolejności rozważaniami obejmował na wpół legendarne plemiona Scytów i Sarmatów. Następnie przechodził do przedstawienia podstawowych informacji o Słowianach, przy czym znaczna część wywodu dotyczyła specyfiki ludności polskiej. Najważniejszymi kwestiami poruszonymi w tej części wykładu były: geneza nazwy oraz cechy charakteryzujące Polaków, warunki ich egzystencji, zwyczaje i obyczaje, a także religia. Ostatnia część rozważań została poświęcona systemowi politycznemu i formom sprawowania władzy¹⁴.

Drugą część wykładu prof. Bandtkie poświęcił czasom od panowania Mieszka I do wstąpienia na tron polski Ludwika Węgierskiego. Obejmowała zatem panowanie dynastii Piastów. Prowadzący rozpoczynał od omówienia ustroju i modelu sprawowania władzy oraz scharakteryzowania specyfiki terytorialnej ówczesnego państwa. Następnie przechodził do przedstawienia struktury stanowej społeczeństwa, a także omówienia poziomu intelektualnego oraz światopoglądu członków różnych stanów. Znaczna część wywodu została poświęcona aparatowi władzy. W tej części wykładu została pokrótce omówiona specyfika poszczególnych urzędów. Istotny fragment dotyczył ekonomicznych warunków funkcjonowania państwa, w szczególności źródeł dochodów. W następnej kolejności prowadzący przedstawiał podstawowe informacje dotyczące wojskowości. Z objętości notatek wynika, iż powyższa materia objęła łącznie ok. 50 kart pisma studenta¹⁵.

Ostatni fragment pierwszej części notatek został poświęcony problematyce prawnej. Na wstępie prof. Bandtkie skoncentrował się na ustroju sadownic-

¹⁴ J.W. Bandtkie, *Historia Prawa Polskiego*, Biblioteka im. Zielińskich w Płocku, Zbiory specjalne, Rps nr 622, k. 12–34. (dalej: Rps 622). Bandtkie w swoich rozważaniach poświęconych okresowi przedpiastowskiemu w historii Polski powoływał się na hipotezy i wyniki badań wielu badaczy, m.in.: Wawrzyńca Surowieckiego, Adama Naruszewicza, Jerzego Samuela Bandtkiego, Joachima Lelewela, Augusta Ludwiga von Schlözera, a także autorów starożytnych: Pliniusza, Tacyta, Herodota, Ptolemeusza. Sugeruje to, iż bazował przede wszystkim na osiągnięciach rodzimych badaczy.

¹⁵ Rps 622, k. 39–88.

twą. Omówił sądy wojewodów, kasztelanów i starostów. Następnie zarysował ustroj sądownictwa kościelnego. W dalszej części wywodu przedstawił sądownictwo miejskie, polubowne oraz żydowskie. Po zakończeniu rozważań prawnoustrojowych nakreślił podstawowe instytucje prawa materialnego ze szczególnym uwzględnieniem najstarszych pomników prawa polskiego. Nie były to jednak zbyt obszerne wywody, zważywszy na fakt, że ustrojowi sądownictwa oraz prawu materialnemu wykładowca poświęcił uwagę, której odzwierciedleniem jest tylko 20 kart notatek¹⁶.

Kolejna część wykładu obejmowała okres od panowania Ludwika Węgierskiego (ściślej, od 1376 r.) do wygaśnięcia dynastii Jagiellonów, czyli końca panowania Zygmunta Augusta (1572 r.). Wywód rozpoczął prof. Bandtkie od nakreślenia ogólnego zarysu ustroju Rzeczypospolitej oraz scharakteryzowania terytorium państwa wraz z jego podziałem administracyjnym. Ponadto zarysowane zostały panujące ówczesnie zwyczaje i obyczaje. Bardziej obszernie przedstawiona została specyfika ówczesnego społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem predyspozycji oraz cech specyficznych dla poszczególnych stanów i grup społecznych. Prezentację, co zrozumiałe, prowadzący rozpoczął od *nobiles*, dokonując przy tym rozróżnienia na szlachtę osiadłą i nieosiadłą. Na wyeksponowanie tego podziału prawdopodobny wpływ mógł mieć odmienny status tych dwóch grup we współczesnym Bandtkiemu społeczeństwie Królestwa Polskiego, który był datowany od uchwalenia Konstytucji 3 Maja 1791 r. Uwzględnienie wzrostu znaczenia szlachty w kontekście uzyskiwania kolejnych przywilejów pozwoliło wykładowcy wyeksponować rolę, jaką jej przypisywał w kształtowaniu oryginalnego ustroju Rzeczypospolitej¹⁷.

Jedynie lakonicznie wykład obejmował kwestie związane z położeniem ludności chłopskiej. Niewiele miejsca zostało poświęcone mieszczanom miast królewskich. To samo dotyczyło również sytuacji mniejszości tatarskiej, ormiańskiej i żydowskiej¹⁸.

W następnej kolejności wykład poświęcony panowaniu Jagiellonów został skoncentrowany na poziomie „oświecenia” oraz roli religii chrześcijańskiej. Na uwagę zasługuje wyeksponowane w tym miejscu znaczenie druku dla rozwoju kultury europejskiej. Trudno przy tym rozstrzygnąć, czy była to sugestia wykładowcy czy samodzielna refleksja sporządzającego notatki. W końcowym fragmencie tej części rozważań prof. Bandtkie omówił stan rozwoju handlu¹⁹.

Znaczny fragment części trzeciej został poświęcony kwestiom ustroju wewnętrznego państwa oraz urzędnikom, którym przysługiwały kompetencje do wykonywania władztwa w imieniu monarchy. Wykładowca wskazywał przy tym na istotne dla ewolucji ustrojowej wydarzenia polityczne. Przystępując do omawiania poszczególnych instytucji ustrojowych, omówił pozycję króla i senatu. Przedmiotem refleksji stały się także poszczególne urzędy według przemyśla-

¹⁶ *Ibidem*, k. 89–110.

¹⁷ *Ibidem*, k. 111–122.

¹⁸ *Ibidem*, k. 122–128.

¹⁹ *Ibidem*, k. 129–138.

nej systematyki. Wyróżnione zostały urzędy nadworne i ziemskie. W pierwszej grupie znaleźli się: referendarze, sekretarze królewscy, podkomorzy, a także kategoria urzędników królowej. Z kolei w drugiej grupie prof. Bandtkie dokonał podziału na urzędy koronne i litewskie. Ważne miejsce zajęła pozycja stanu rycerskiego wraz ze sposobami reprezentacji jego interesów. Znalazły się tutaj zjazdy, sejmy, sejmiki i konfederacje²⁰.

Po omówieniu zagadnień ustrojowych prof. Bandtkie przeszedł do problematyki finansów państwa. Początkowo skupił się na zaprezentowaniu źródeł przychodów zasilających skarb. Wymienił w szczególności opłaty sądowe, monopol bicia monety, konfiskatę dóbr, dochody z eksploatacji kopalń, a także szereg danin publicznych oraz obowiązków nakładanych na mieszkańców państwa na rzecz monarchy i jego urzędników. Prezentacja zagadnień ustrojowych kończyła się na omówieniu podstawowych instytucji związanych z obronnością państwa²¹.

Kolejną część rozważań poświęconych okresowi panowania Jagiellonów prowadzący przeznaczył na omówienie ustroju sądownictwa oraz systemu prawa obowiązującego w tym okresie. Omówił sądownictwo szlacheckie: ziemskie, nadworne, sejmowe. Następnie studenci zostali zapoznani z sądami kościelnymi, włościańskimi, Uniwersytetu Krakowskiego oraz społeczności żydowskiej. Kilka uwag dotyczyło urzędników sądowych i obowiązującej procedury. Bandtkie rozpoczął omawianie prawa materialnego od przedstawienia jego systematyki. Wyróżnił: prawo „ogólne krajowe”, prawo prowincjonalne (ziemskie) oraz prawo synodalne. Ponadto wyodrębnił recypowane na ziemiach polskich prawo obce, w szczególności prawo magdeburskie, prawo chełmińskie, prawo lubeckie. Odrębną grupę stanowiły tzw. prawa obce pomocnicze. Zaliczył do nich prawo rzymskie, prawo kanoniczne oraz prawo lenne. Ostatnią część rozważań poświęcił zawodom prawniczym. W sumie rozważania poświęcone prawu w trzecim rozdziale objęły 48 kart notatek²².

Rozdział czwarty notatek obejmował okres panowania królów elekcyjnych, czyli od krótkich rządów Henryka Walezego (1573 r.) do końca istnienia Rzeczypospolitej i abdykacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1795 r.). W pierwszej części prof. Bandtkie przedstawił informacje dotyczące terytorium oraz podziału administracyjnego państwa wraz z podkreśleniem zmian podyktowanych sytuacją polityczną. W szczególności omówił skutki dwóch pierwszych rozbiorów²³.

W dalszej części wywodu prowadzący przeszedł do przedstawienia struktury społeczeństwa Rzeczypospolitej oraz poziomu jego „oświecenia”. Wymienił plebejuszy, mieszczan, włościan oraz mniejszość tatarską i żydowską. Na chwilę zatrzymał się przy uprawnieniach mieszczan oraz reprezentację miast podczas sejmów. Na uwagę zasługuje brak rozważań poświęconych szlachcie w tej części wykładu. Najprawdopodobniej był to celowy zabieg prowadzącego zaję-

²⁰ *Ibidem*, k. 138–163.

²¹ *Ibidem*, k. 163–184.

²² *Ibidem*, k. 184–232.

²³ *Ibidem*, k. 233–239.

cia, bowiem zważywszy na ówczesny ustrój Rzeczypospolitej kwestie te stanowiły integralny element rozważań ustrojowych, poruszonych w dalszej części wywodu. Omawiany fragment wykładu zakończył rozważaniami poświęconymi poziomowi intelektualnemu ówczesnego społeczeństwa oraz występującym na terenie państwa wyznaniom z uwzględnieniem szczególnego miejsca religii rzymskokatolickiej i greckokatolickiej²⁴.

Największa część wykładu ujętego w rozdziale czwartym dotyczyła problematyki ustrojowej. Zajęła sporządzającemu notatki ok. 44 kart. Jako pierwszą, co zrozumiałe, prof. Bandtkie zaprezentował instytucję monarchy, ze szczególnym uwzględnieniem jego uprawnień, oraz pozycję straży królewskiej. Uzupełnił te rozważania omówieniem pozycji królowej oraz dzieci królewskich²⁵. Następnie przeszedł do omówienia statusu prawnoustrojowego Senatu, „kół rycerskich” oraz Sejmu. Zostały przy tym wyróżnione sejmy: ordynaryjne, nadzwyczajne, walne, elekcyjne i konwokacyjne. Ponadto wymienione zostały również konfederacje, a także występujące na poziomie lokalnym sejmiki i zjazdy²⁶.

Kolejna część rozważań została poświęcona urządowi oraz skarbowi królewskiemu i wojsku Rzeczypospolitej. Bandtkie wyróżnił ministerstwa, urzędy „wielkie i nadworne”, urzędy ziemskie. Odrębne miejsce zajęło omówienie urzędów Wielkiego Księstwa Litewskiego. W ramach rozważań skoncentrowanych na skarbie wykładowca podzielił katalog dochodów skarbu koronnego oraz skarbu litewskiego. Odrębną część wywodu zajęły dochody królewskie, a także szczególne źródła dochodów skarbowych. Stosunkowo niewiele miejsca zostało poświęcone problematyce wojskowości. Ze względu na znaczenie odrębnie omówiona została Szkoła Rycerska funkcjonująca w Warszawie w drugiej połowie XVIII w.²⁷

Ostatni fragment wykładu został poświęcony analizie ustroju sądownictwa oraz prawa materialnemu. W pierwszej części znalazły się informacje dotyczące sądów pierwszej instancji, sądy „Niższe nieszlacheckie, Sądy Wyższe, Sądy Najwyższe”. Omówiono również procedurę sądową. Na końcu znalazł się zarys prawa materialnego czasów monarchii elekcyjnej. Łącznie ten fragment notatek obejmuje 38 kart²⁸.

4. Wątki ideologiczne i doktrynalno-aksjologiczne zawarte w notatkach

Podejmując próbę analizy intencji programowych i dydaktycznych przyświecających wykładowcy historii prawa polskiego, a także chcąc zrekonstruować klimat intelektualny panujący w trzeciej dekadzie XIX w. wokół nauczania przedmiotów historyczno-prawnych, zasadne wydaje się skupienie szczególnej

²⁴ *Ibidem*, k. 240–273.

²⁵ *Ibidem*, k. 279–293.

²⁶ *Ibidem*, k. 294–301.

²⁷ *Ibidem*, k. 301–322.

²⁸ *Ibidem*, k. 323–361.

uwagi na treści wstępnego fragmentu notatek. Profesor Bandtkie bowiem zarówno zawarł w nim ogólne uwagi metodologiczne i źródłowe, jak również poruszył okoliczności i przesłanki decydujące o kształcie przekazywanych treści. Jednocześnie z tego fragmentu wylania się szerszy kontekst stanowiący tło dla prowadzonego wykładu. Nie zabrakło w nim szeregu uwag światopoglądowych o zabarwieniu ideologicznym.

Wykładowca rozpoczął od stwierdzenia, iż w przeszłości naród polski pełnił rolę przedmurza Europy, chroniącego kontynent przed naporem pogan i barbarzyńców. Szczególnie eksponował jego męstwo w zmaganiach toczących się w XVII w. Chociaż nie wskazał *explicite* przeciwnika, najprawdopodobniej chodziło o ekspansję turecką. Uwaga ta wskazuje na okcydentalną orientację Bandtkiego. Sugeruje nie tylko przekonanie o przynależności Rzeczypospolitej do zachodniego i śródziemnomorskiego kręgu kulturowego, ale także wskazuje na przeświadczenie o wyższości Polaków nad wschodnimi sąsiadami²⁹. Można dostrzec w niej również zapowiedź rozwoju koncepcji głoszącej szczególną rolę narodu w duchu romantycznego mesjanizmu.

Doznając różnych kolei losu, kontynuował wykładowca, na przełomie XVIII i XIX w. naród polski przestał istnieć, „[...] lecz odżył na nowo i powstał z zagłady, aby połączony z dzielnym współbratnim narodem dążył do wyższych celów, jakie podobało się zapewne Opatrzności przygotować dla ludów Słowiańskiego przemienia”³⁰. Z przytoczonego fragmentu wynika, że dziekan Wydziału Prawa i Administracji utożsamiał istnienie narodu z państwowością. Ponadto dostrzegalna jest również akceptacja dla ścisłego powiązania losów Polaków i Rosjan. Sugerować to może, iż Bandtkie był słowianofilem. Jakkolwiek dostrzegał bliskie związki narodów słowiańskich, ustalenia badaczy w tym zakresie wskazują jednak na powierzchowne podobieństwo z przedmiotową ideą. Podobnie rzecz się miała z brakiem bliższych filiacji z koncepcjami niemieckiej szkoły historycznej w jurysprudencji.

Następnie prowadzący przeszedł do sformułowania celu wykładu, za który uznawał prezentację prawa polskiego na przestrzeni dziewięciu wieków. Wcześniejszy okres, zdaniem profesora, to czas „dzieciństwa” narodów europejskich. Naród polski nie różnił się w tym względzie od innych. Powołując się na ustalenia niemieckiego historyka Christiana von Schläzera, uznawał, iż forma organizacji zbiorowości i potrzeby oraz sposoby ich zaspokajania były dla nich wszystkich tożsame. Dla kontekstu społeczno-filozoficznego wywodu istotne wydaje się również wyeksponowanie społecznej natury człowieka w myśl Arystotelesowskiej koncepcji *zoon politikon*³¹. Bandtkie akceptował pogląd, iż jednostki niepozostające w trwałych społecznościach nie spełniały warunku uznania ich za ludzi. Dopiero w IX w. zaczęły kształtować się narody europejskie w rozumieniu współczesnym. Przy czym był to proces powszechny w całej pół-

²⁹ *Ibidem*, k. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tł. D. Gromska, Warszawa 2007, s. 328; *idem*, *Polityka*, tł. L. Piotrowicz, Warszawa 1964, s. 3.

nocno-wschodniej części Europy. Obok Polski wskazywał na przykłady Rusi, Danii i Norwegii³².

Z kolei lata 1795–1807 były „krótkim uśpieniem narodu naszego”. Brak państwowości spowodował, iż ten okres w dziejach Polaków, według Bandtkiego, stanowił integralny element dziejów innych narodów, a w rzeczywistości innych państw. Z tego względu nie mógł, argumentował, zostać zaliczony do dziejów prawa polskiego. Z kolei lata 1807–1815 stanowiły okres przejściowy z owego uśpienia „do nowego życia, do lepszego stanu rzeczy i prawa”³³. Warto w tym miejscu nadmienić, że inna interpretacja tego okresu została zawarta w treści dzieła opublikowanego w 1850 r.

Następnie prof. Bandtkie przeszedł do odpowiedzi na postawione uprzednio pytanie o zasadność uczenia się historii prawa polskiego. Chociaż, jak zauważył, materia ta należała do przeszłości i można byłoby sądzić, iż wiedza o niej nie przynosi żadnego pożytku, istniał jednak szereg powodów, dla których jej poznanie jest potrzebne prawnikowi. W szczególności analiza dziejów poszczególnych narodów pozwala poznać przyczyny i przebieg procesu degradacji i upadku organizacji państwowej. W ten sposób historia pozwala współczesnym uzyskać wiedzę, jak unikać podobnych zagrożeń. W szczególności dla tych poszukiwań istotne znaczenie odgrywa analiza historii polityki i prawodawstwa. Przy czym, podkreślał, dla Polaków nauka płynąca z przeszłości ma wyjątkową wartość. W oparciu o historię bowiem powinno odbywać się kształtowanie tożsamości młodego pokolenia patriotów. Jego zdaniem człowiek pozbawiony pragnienia poznania przeszłości swego narodu niewiele różniłby się od „istot bezrozumnych”. Miłość własnego kraju oraz przywiązanie do rodaków rodzi naturalną potrzebę poznania wspólnej przeszłości. Bandtkie podkreślał przy tym, iż dzieje ustroju i prawa stanowią najważniejszą część historii każdego narodu. Zmiany w tych obszarach wpływają wszak w przemożny sposób na poprawę lub pogorszenie kondycji państwa i narodu. Uważne studia wspomnianej materii dowodzą, iż wszelkie zmiany nie dokonują się przypadkiem i każdy skutek ma swoje przyczyny, także w sferze społeczno-politycznej. Dlatego apelował do studentów o rzetelne i obiektywne poznanie przeszłości. Co istotne, uwypuklał konieczność powstrzymania się od pokusy przemilczania negatywnych kart historii własnego narodu³⁴.

W dalszej części *Wstępu* Bandtkie przeszedł do omówienia najważniejszych źródeł dla studiowania historii ustroju i prawa Polski. Uważał za właściwe wykorzystanie możliwie najszerszego katalogu źródeł. Dokonał również ich podstawowej systematyzacji, dzieląc na obce i krajowe. Pierwsze powstawały poza granicami Polski i nie miały z nią bezpośredniego związku. Drugie stanowiły wytwór kultury rodzimej. Ponadto profesor wyróżnił trzecią kategorię, źródeł pośrednich, które nie mogły zostać zaliczone do wymienionych wcześniej grup. W trzeciej kategorii znalazły się: 1) źródła pośrednie „przysposobione”, 2) źródła

³² Rps 622, k. 1.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, k. 2–3.

obce „pomocnicze czyli posiłkowe”, 3) źródła obce pokrewne, czyli słowiańskie. W kategorii źródeł pośrednich znalazły się tak ważne źródła prawa jak: prawo kanoniczne, prawo chełmińskie i prawo rzymskie. Następnie wskazał na wartościowe opracowania poświęcone omawianej problematyce. Pośród współczesnych uczonych badających dawne prawo polskie wymienił Tadeusza Czackiego oraz Samuela Bogumiła Lindego. Przy czym doceniając ich wkład w rozwój dyscypliny, zwracał uwagę studentów na braki w wynikach badań tych autorów³⁵.

Ostatni fragment wprowadzenia do kursu został poświęcony prezentacji nauk pomocniczych do studiowania „historii prawa polskiego”. Szczególną rolę Bandtkie przypisywał źródłom ogólnohistorycznym, przede wszystkim kronikom. Spośród najstarszych rodzimych źródeł kronikarskich przytoczył kronikę biskupa krakowskiego Wincentego zwanego Kadłubkiem. W kwestii najważniejszych źródeł tego rodzaju powoływał się na ustalenia zawarte w *Historii literatury polskiej* Tadeusza Bętkowskiego³⁶.

5. Notatki studenckie a *Historia prawa polskiego z 1850 r.*

Wydana w 1850 r. pośmiertnie *Historia prawa polskiego*, jak wynika z podtytułu: *napisana i wykładana przed rokiem 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie*, pozwala zweryfikować kompletność notatek znajdujących się w zbiorach specjalnych Towarzystwa Naukowego Płockiego. Z kolei notatki dają możliwość oceny zgodności opublikowanego dzieła z rzeczywistą treścią wykładu³⁷.

Z drukowanej wersji wynika również, iż wykład obok wstępu składał się z 4 rozdziałów. Różnice dotyczyły wyodrębnienia w rozdziale 3 i 4 podrozdziałów poświęconych „Policji”. Ponadto w publikacji z 1850 r. znalazł się na końcu podrozdział *Czasy późniejsze* obejmujący okres od upadku Rzeczypospolitej w 1795 r. do utworzenia Królestwa Polskiego w 1815 r., podzielony przez Bandtkiego na dwa podokresy: lata 1795–1807 oraz 1807–1815. Tym samym wykład z historii ustroju i prawa Polski zamykało utworzenie Królestwa Polskiego. Objęcie wykładem z historii prawa wspomnianego okresu autor uzasadniał koniecznością przekazania czytelnikom podstawowych informacji pozwalających zachować ciągłość między rozważaniami dotyczącymi problematyki historycznej i współczesnego porządku prawnego³⁸.

Z perspektywy ponad dwóch dekad prof. Bandtkie zwracał uwagę na odmienną politykę prawną zaborców w latach 1795–1807. Jego zdaniem Rosja zmierzała do utrzymania legislacyjnego *status quo*. Z kolei Prusy dążyły do pełnej

³⁵ *Ibidem*, k. 3–8.

³⁶ *Ibidem*, k. 8–12.

³⁷ Na publikacji z 1850 r. opierał się również J. Bieliński, referując treść wykładów prowadzonych przez prof. Bandtkiego. Przyjmował bowiem przyjętą w niej systematykę prezentowanych treści. Por. J. Bieliński, *op. cit.*, t. 2, s. 349.

³⁸ J.W. Bandtkie, *Historia prawa polskiego, napisana i wykładana przed rokiem 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie*, Warszawa 1850, s. 723 i n.

asymilacji zagarniętych obszarów Rzeczypospolitej i w tym celu wprowadziły własny porządek prawny. Austria natomiast wybrała drogę pośrednią, decydując się jedynie na wprowadzenie zmian częściowych³⁹.

Rozpoczęcie drugiego z podokresów związane z utworzeniem Księstwa Warszawskiego Bandtkie uznał za „mały początek” korzystnych zmian, wzmocniony następnie przez korzyści wynikające ze zwycięskiej wojny z Austrią w 1809 r. Szczególnie mocno eksponował pozytywne skutki tych zdarzeń dla rozwoju rodzimego prawa. Wymienił: nadanie ustawy konstytucyjnej, wprowadzenie Kodeksu Napoleona, utworzenie Szkoły Prawa i Administracji w Warszawie. Podkreślał przy tym zasługi ówczesnego ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego, co ciekawe, zdeklarowanego zwolennika orientacji francuskiej. Z kolei lata 1812–1815 to zdaniem profesora czas przejścia od przeszłości ku współczesności oraz mieniającej się kolorowanymi barwami przyszłości pod rządami Aleksandra I⁴⁰.

W podsumowaniu drukowanej wersji wykładu po upływie dwóch dekad od zamknięcia uniwersytetu prof. Bandtkie wskazał na motywy przyświecające formułowaniu ostatecznego kształtu prezentowanych treści. Zwracał uwagę na konieczność dochowania szczególnej staranności w zakresie doboru i uważnej analizy materiału źródłowego. Nadal podtrzymywał znaczenie obowiązku rzetelnego przedstawiania historii własnego narodu, w tym również zdarzeń trudnych do zaakceptowania z perspektywy budowania etosu narodowego. Zdecydowanie sprzeciwiał się wszelkiemu usprawiedliwianiu lub próbom przykrywania faktów „falszem, romansem, baśnią”. Nauka czyni człowieka lepszym, a narody szczęśliwszymi. Pośród dyscyplin odgrywających w rozwoju społeczeństw i państw wiodącą rolę wskazywał naukę prawa i historii. Podkreślał ich znaczenie nie tylko ze względu na realny wpływ na losy całych zbiorowości, ale także poszczególnych jednostek. Z tego powodu zachęcał studentów do uważnych i głębokich studiów wykraczających poza treści poznawane podczas wykładów. „Prawnik, będąc zarazem historykiem, filologiem, filozofem, jest potrzebnym i użytecznym, a nawet koniecznym dla dobra kraju. Historia wszystkich wieków podaje nam na to dowody”⁴¹.

Wstęp zamieszczony w publikacji z 1850 r. różni się tylko nieznacznie od tego znajdującego się w rękopisie. Ich porównanie wskazuje, że intencje autora dotyczące celu i treści wykładu nie uległy zmianie. W wersji drukowanej pojawiło się jednak kilka dodatkowych lub bardziej zdecydowanych stwierdzeń ważnych z punktu widzenia rekonstrukcji poglądów polityczno-prawnych dziekana Wydziału Prawa i Administracji. Na uwagę zasługuje jego jednoznacznie negatywna ocena wpływu demokracji szlacheckiej i dominacji tego stanu na rozwój nauki, w szczególności badań historycznych. „Przecenione szlachectwo było przeszkodą, że za czasów Rzeczypospolitej nie można było pomyśleć nawet

³⁹ *Ibidem*, s. 723–725.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 725–727.

⁴¹ *Ibidem*, s. 727–728.

o historii ówczesnych i dawniejszych praw⁴². Zmiany w podejściu do kształcenia w zakresie historii prawa, podkreślał, zaszły dopiero za sprawą Stanisława Augusta Poniatowskiego, przy czym za „[...] krótkie było panowanie do poprawy tego, co przez dwa wieki niszczało, do nagłego pokonania przesądów, prawami i czasem ustalonych”⁴³.

6. Kilka uwag i wniosków na marginesie notatek

Rękopis pozwala na zweryfikowanie kilku sformułowanych w piśmiennictwie poglądów dotyczących Bandtkiego oraz jego twórczości. Treść notatek pokazuje, że co najmniej do 1827 r. wykład „historii prawa polskiego” nie obejmował rozważań poświęconych okresowi 1795–1815. Tym samym znajdujące się w drukowanej wersji wykładu z 1850 r. uzupełnienie obejmujące ten fragment rodzimej historii prawa i ustroju musiało zostać dopisane w ostatnich latach funkcjonowania uniwersytetu albo powstać między zamknięciem uczelni a przygotowaniem ostatecznej wersji tekstu do druku.

Analiza porównawcza *Wstępu* zamieszczonego w notatkach oraz ujętego w pośmiertnie wydanym dziele z 1850 r. pozwala wykluczyć hipotezę postawioną przez Krzysztofa Pola, który za prawdopodobne uznawał umieszczenie apologetycznego fragmentu sławiącego Aleksandra I oraz związki Polaków i Rosjan jako działań wydawcy zmuszonego do ingerencji w treść wprowadzenia ze względu na wymogi cenzury⁴⁴. Fragment ten bowiem znajduje się również w rękopisie.

Na uwagę zasługuje stosunkowo wcześniej utrwalony kanon poglądów badacza na zagadnienia związane z historią prawa i ustroju Polski. Świadczy o tym utrzymanie w bardzo zbliżonej treści tekstu skierowanego do druku w zestawieniu porównawczym z treścią zachowanych notatek.

Z kolei pogląd dotyczący związków przyczynowo-skutkowych między zjawiskami społecznymi, politycznymi i prawnymi w ujęciu temporalnym wskazuje na Bandtkiego nie tylko jako jednego z twórców polskiej szkoły historii prawa, ale także rodzimych prekursorów historyzmu w obszarze nauk prawnych. Stąd zapewne również tak duży nacisk kładziony przez niego na znajomość przeszłości jako sposobu pozwalającego zrozumieć współczesność. Zgodzić się zatem należy z poglądem o zasługach Bandtkiego w zakresie popularyzacji metody historyczno-prawnej nie tylko na polu badań naukowych, ale również eksponowania jej przydatności dla prawników praktyków⁴⁵.

Kolejny wniosek dotyczy znacznej rozbieżności między treścią notatek a nazwą przedmiotu. Sugeruje ona bowiem koncentrację na problematyce zwią-

⁴² *Ibidem*, s. III.

⁴³ *Ibidem*, s. IV.

⁴⁴ K. Pol, *op. cit.*, s. 72.

⁴⁵ W.M. Bartel, *Nauki prawne*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 3: 1795–1862, red. B. Suchodolski, Wrocław 1977, s. 803. W literaturze przedmiotu za pierwszego dojrzałego przedstawiciela szkoły historycznej w prawoznawstwie uznawany jest jednak dopiero Waclaw Aleksander Maciejowski. Zob. J. Bardach, *Waclaw Aleksander Maciejowski i jego współczesni*, Wrocław 1971, s. 5.

zanej z prawem obowiązującym w przeszłości na ziemiach polskich. Tymczasem faktycznie prof. Bandtkie poświęcił tej problematyce znacznie mniej uwagi (w sumie notatki z tego zakresu obejmują 104 karty), natomiast zdecydowana większość wykładu (267 kart) dotyczy problematyki ustrojowej i społecznej⁴⁶. Uwzględniając powszechnie znaną rzetelność naukową prof. Bandtkiego, należy wnioskować, że była to raczej konsekwencja specyficznego pojmowania pola badawczego dyscypliny aniżeli przejaw nadużycia lub niekompetencji badacza. Wydaje się raczej, że problematykę historyczno-prawną pojmował odmiennie niż ma to miejsce współcześnie. Stąd zapewne pominięcie w nazwie przedmiotu oraz tytule notatek problematyki ustrojowej i społecznej. Nie zmienia to faktu dostrzegania przez dziekana szczególnej roli nauk historycznoprawnych dla kształtowania kultury prawnej i prawniczej zarówno w wymiarze makro, jak i kompetencji indywidualnych.

Podsumowując powyższe rozważania, należy podkreślić istotną rolę rękopisu znajdującego się w zbiorach TNP w Płocku jako ważnego źródła poznania standardów nauczania historii prawa polskiego w trzeciej dekadzie XIX w. Notatki powinny się stać przedmiotem dalszych szczegółowych badań. Z całą pewnością mogą stanowić źródło wielu cennych ustaleń dotyczących ewolucji nauczania przedmiotów historyczno-prawnych w Królestwie Polskim, jak również być źródłem poznania ówczesnej rodzimej myśli prawnej i prawniczej.

Bibliografia

Akty normatywne:

Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 84, poz. 455).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, w tym opisów efektów kształcenia dla obszarów kształcenia (Dz.U. Nr 253, poz. 1520).

Opracowania:

Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tł. D. Gromska, Warszawa 2007.

Arystoteles, *Polityka*, tł. L. Piotrowicz, Warszawa 1964.

Bandtkie J.W., *Historia Prawa Polskiego*, Biblioteka im. Zielińskich w Płocku, Zbiory specjalne, Rps nr 622.

Bandtkie J.W., *Historia prawa polskiego, napisana i wykładana przed rokiem 1830 w b. Warszawskim Aleksandryjskim Uniwersytecie*, Warszawa 1850.

Bandtkie J.W., *Prawo prywatne polskie*, Warszawa 1851.

Bardach J., *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współczesni*, Wrocław 1971.

Bartel W.M., *Nauki prawne*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. 3: 1795–1862, red. B. Suchodolski, Wrocław 1977.

Bieliński J., *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831*, t. 1–3, Warszawa 1907–1911.

Gerber R., *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, Wrocław 1977.

⁴⁶ Słusznie zauważył Bartel, iż rozważaniom ustrojowym brakowało jeszcze klarownej i przejrzystej koncepcji, co wynikało zapewne z pionierskiego charakteru prób Bandtkiego.

- Grodzicki S., Olszewski H., *Środowisko historycznoprawne w Polsce (1991–2000)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. LIII, z. 1.
- Maciejowski W.A., *Nekrolog Jana Wincentego Stężyńskiego-Bandtkie*, „Biblioteka Warszawska” 1846, t. 1.
- Myślenie o polityce i prawie. Przedmiot, metoda, praktyka*, red. I. Barwicka-Tylek, A. Czarnecka, M. Jaskólski, J. Malczewski, Warszawa 2015.
- Olszewski H., *Podejście historyczne w prawoznawstwie*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Wrocław 1973.
- Pol K., *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.
- „Polski Słownik Biograficzny” 1935, t. 1.
- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. M. Bałtruszajtys, Warszawa 2008.
- Rosner A., *Jak uczyć historii prawa czyli o trudnej sztuce dialogu ze studentem*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2002, t. LIV, z. 1.
- Rosner A., *Tradycja i nowoczesność w nauczaniu prawa. Doświadczenie Rzeczypospolitej szlacheckiej i Szkoła Prawa w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa. Tradycja i przyszłość*, red. H. Izdebski, Warszawa 2009.
- Wawrykowska M., *Uniwersytet Warszawski w latach 1816–1831*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981.
- Wójcicki K., *Życiorysy znakomitych ludzi w różnych zawodach wstawionych*, t. 1, Warszawa 1850.
- Zmierczak M., *Nauki historycznoprawne pośród dyscyplin prawniczych i w programach studiów*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1995, t. XLVII, z. 1–2.

THE TEACHING OF POLISH LEGAL HISTORY AT WARSAW UNIVERSITY
IN THE THIRD DECADE OF THE 19TH CENTURY FROM THE PERSPECTIVE
OF STUDENTS' NOTES

Abstract: In the past, in the same way as it occurs at present, the importance of legal history disciplines was questioned. They were often considered to be useless for lawyers. An interesting example is the situation in the Kingdom of Poland during the first three decades of the 19th century. The aim of the article is to present the role which the Polish Legal History played as part of the education of lawyers at Warsaw University in that period. The study was carried out on the basis of an analysis of manuscripts of the then students' notes. The lectures were given by Prof. Jan Wincenty Bandtkie.

Keywords: POLISH LEGAL HISTORY, KINGDOM OF POLAND, WARSAW UNIVERSITY, LEGAL EDUCATION, HISTORY OF THE 19TH CENTURY, JURISPRUDENCE